

Politikatudományi Doktori Iskola

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Róna Dániel

**Jobbik-jelenség. A Jobbik Magyarországért Mozgalom
megerősödésének okai**

című doktori értekezéshez.

Témavezető:

Enyedi Zsolt PhD,

egyetemi tanár

Török Gábor PhD,

egyetemi docens

Budapest, 2014

Politikatudományi Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Róna Dániel

**Jobbik-jelenség. A Jobbik Magyarországért Mozgalom
megerősödésének okai**

című doktori értekezéshez.

Témavezető:

Enyedi Zsolt PhD,

egyetemi tanár

Török Gábor PhD,

egyetemi docens

Budapest, 2014

©Róna Dániel

Tartalomjegyzék

I.Kutatási előzmények és a téma indoklása	6
II. A felhasznált módszerek	10
III. Az értekezés eredményei	13
IV. Főbb hivatkozások	30
V. A szerző saját, témakörrel kapcsolatos publikációi	35

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása

2009. június 7-én a Jobbik Magyarországért Mozgalom talán a rendszerváltás utáni politikatörténet legnagyobb meglepetését szolgáltatta azzal, hogy a szavazatok 14,77 százalékával három európai parlamenti mandátumot nyert. Az üstököszerű berobbanás a közvélemény-kutatások alulbecslése miatt keltett különösen nagy megütközést a szemlélőkben, ám a Jobbik sikere több szempontból is egyedülálló. Az év elején még egy százalékos támogatottságú párt emelkedése rekordgyorsaságú volt, de egyáltalán az is példátlanak számított még akkor, hogy parlamenten kívüli párt bekerüljön az országgyűlésbe (a MIÉP kivételével). A korábban zártnak, intézményesedettnek hitt pártrendszer (Enyedi 2006) kifejezetten diszkriminálta az új, partvonalon kívüli versenyzőket (hozzáférés állami támogatáshoz és a médiához, magas explicit és implicit küszöbök a választáson). Márpedig a Jobbik nemcsak hogy bekerült a 2010-es országgyűlésbe 16,7 százalékkal, hanem Európa egyik legerősebb radikális-szélsőjobboldali pártjává nőtte ki magát. A legnagyobb kuriózumnak – tudományos értelemben a legizgalmasabb fejleménynek – mégis elsősorban azt tartom, hogy a Jobbik feltörte az 1998 óta fennálló kétpólusú pártrendszert, és a dolgot

megírásának időpontjáig (2013 szeptember) stabilan őrzi 15%-nyi tábort, amellyel a Fidesz és az MSZP egyértelműen legerősebb 1998 utáni riválisa.

Hogyan tudta a Jobbik mindezt véghezvinni? Mi történt 2009-ben, ami kevesebb, mint fél év alatt ilyen magasra lökte a pártot? Miért volt képes a Jobbik 2010-ig növelni, majd utána stabilizálni a támogatottságát? Milyen erőforrásokra támaszkodva jutott el idáig a szélsőjobboldal? Mivel tudta magára irányítani a média figyelmét? Hozzájárult-e a felfutáshoz a többi párt reakciója? Milyen mélyebb társadalmi folyamatok ágyaztak meg a szélsőjobboldal megerősödésének? Miért számítanak ma már Európa-szerte jelentős tényezőnek a radikális jobboldali pártok? A Jobbik felemelkedése hogyan illeszkedik az európai történetbe, milyen hasonlóságokat és magyar sajátosságokat fedezhetünk fel? Végül, milyen hatása van a Jobbik áttörésének a többi pártra és a pártrendszerre? A disszertációm ezekre a kérdésekre kíván választ adni, ezeken keresztül juthatunk el a Jobbik-jelenség megértéséhez. Röviden tehát azt kutatom, hogy mi a Jobbik népszerűségének az oka.

A dolgozat elején azt a kérdést járom körbe, hogy mi alapján definiálhatóak a radikális jobboldali, szélsőjobboldali és neonáci pártok (Norris 2005, Mudde 2007, 2011, Capoccia 2002, Filippov

2011), majd pedig a kialakított fogalmi hálóban helyezem el a Jobbikot. A következő részben egy-egy önálló megközelítést tartalmazó fejezetben mutatom be a szélsőjobboldali párt felfutásának okait. A második fejezetben sorra veszem azokat a társadalmi-gazdasági makrofolyamatokat, melyek kiválthatják az állampolgárok fogékonyságát a radikalizmusra: gazdasági válság, hagyományos osztályok felbomlása (Lubbers et al 2002, Arzeimer 2009, Bornschieer 2010), bevándorlás (Kitschelt és McGann 1995, Ivarsfalten 2008) elitből való kiábrándulás (Fenemma 1997, Bélanger and Arts 2006). A harmadikban azt vizsgálom, hogy maguk a pártok milyen döntéseket hoztak, amelyek befolyásolták a Jobbik választási sikerét. A fő ügyek mentén milyen álláspontot foglaltak el a nagypártok és a szélsőjobb, mekkora távolság alakult ki közöttük (De Lange 2007, Van der Brug - Von Spanje 2007); hogyan reagált a jobbszél megjelenésére a civil társadalom és a többi párt (Art 2007, 2011); milyen már meglévő bázisra (szubkultúrára) támaszkodhatott a radikális párt (Art 2008, Minkenberg 2013), milyen pályaívet futott be. A negyedik fejezetben először azt veszem szemügyre, hogy a radikális pártok médiaszereplései és az általuk birtokolt ügyek megjelenései milyen esetekben és milyen mértékben növelhetik a támogatottságukat (Ellinas 2009); majd a Jobbik 2009-es

áttörésére alkalmazom az előbbi törvényszerűségeket; végül a párt internetes világát mutatom be részletesen. Ezután következik a leginkább unikális fejezet, hiszen a Jobbik fiatalok közötti kiemelkedő népszerűségének – egy kivételtől eltekintve – nincs európai párhuzama. Részben a korábbi megközelítésekből kiindulva, részben pedig a szélsőjobbaldali szubkultúra sajátosságaira építve értelmezem majd a párt támogatottságának generációs mintázatát az ötödik fejezetben.

A hatodik fejezetben pedig azt vizsgálom, hogy mi történt a Jobbikkal 2010 után: mi határozta meg a népszerűségét parlamenti pártként, milyen hatást gyakorolt rá az intézményrendszer és a többi párt, illetve a Jobbiknak milyen hatása volt a magyar pártokra? Itt ismét a nemzetközi irodalom (Schain 2006, Van Spanje 2010, Alonso-Claro da Fonseca 2012, Mudde 2013) alapján bemutatom a Jobbik és a többi szereplő között játszódó interakciókat, majd sorra veszem azokat a lehetséges területeket, amelyekben értelmezhetőek a hatásmechanizmusok, végül az ezekben a dimenziókban az utóbbi években történt elmozdulásokat mutatom be. Azt, hogy a Jobbik meg tudott ragadni a politikai elitben, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a támogatottságát messze meghaladó mértékben volt képest befolyásolni a közvéleményt, a politikai napirendet, a kormányzati

szakpolitikát és a többi párt álláspontját. Ez a fejezet az oksági lánc teljeskörű bemutatásához is szükséges: a legtöbb esetben az oksági viszony interaktív (például a „cigánykérdés” napirendre kerülése egyszerre ok és okozat a politikai radikalizmus térhódításában).

II. A felhasznált módszerek

A dolgozatom során mindvégig elsősorban a politikai szociológia nézőpontjából közelítem meg a kérdéseket, a hipotézisek és a módszertan is ennek megfelelő. Mindenekelőtt közvélemény-kutatási adatokkal demonstrálom feltételezéseim igazolását vagy cáfolatát. A Magyar Választáskutatási Program 2009-es és 2010-es adatait, a Medián 2012-es összevont omnibuszait, a Tárki 2011-es előítélet-kutatásának adatbázisát, a European Social Survey 2010-es ötödik hullámának eredményeit és az – általam is készített – Aktív Fiatalok 2011-2012-es ifjúságkutatását részletesen elemzem, ám emellett még számos más adatforrást is használok összehasonlítási alapként (például a Political Capital és a brit Demos facebook-kutatását), akár közvetlen elemzés, akár azokkal foglalkozó tanulmányok hivatkozása formájában. Fontossági sorrendben másodikként a médiaelemzés következik: a

2009-es és 2010-es politikai napirendet a főbb médiacsatornák részletes tartalomelemzésével mutatom be. A tartalomelemzés tárgya lesz a szélsőjobboldal webes hálózata is, illetve a Barikád-címlapokat is számszerűsítve elemzem, ahogy a Jobbik parlamenti (Vona napirend előtti felszólalásai, módosítók, stb.) és parlamenten kívüli (tüntetések) tevékenységét is. A párt szervezetének és más kínálati tényezőknek a leírásához szisztematikus adatgyűjtés segített hozzá, a szélsőjobboldali szubkultúrát pedig mélyinterjúk és fókuszcsoportok segítségével vizsgáltam, különösen a fiatalok szemszögéből: a Jobbik IT hat vezetőjével, a szövetséges HVIM két volt tagjával, illetve két központi pártvezetővel készítettem mélyinterjút. Ezenkívül az Aktív Fiatalok standardizált kérdőíves interjúinak jó részét magam végeztem, ahogy a 2010-es országgyűlési képviselő-kutatás interjúinak jobbikos képviselőkkel foglalkozó kérdezője is én voltam. Az Aktív Fiatalok vidéki adatfelvétele során (és máskor is) még a fentiekén felül is több alkalommal beszélgettem informális keretek között jobbikos fiatalokkal. A médiából származó benyomások és a szakirodalom feldolgozása mellett tehát a fenti tudásanyag az, amiből az írásom építkezik.

A Jobbik kutatása természetesen nem előzmény nélküli a magyar

szakirodalomban sem. Disszertációmban is külön alfejezetben foglalkozok az eddigi empirikus vállalkozások eredményeivel. Az általam kiemelten fontosnak tartott médiaszempon­tú elemzés (Karácsony-Róna 2010, Jeskó-Bakó-Tóth 2012) és a fiatalok közötti népszerűség kutatása (Sőrés-Róna 2012) még nem számít gyakorinak. Keresleti megközelítések­ből kiinduló magyarázat viszont már több volt: Krekó Péterék az attitűdökre és értékpreferenciára koncentráltak (Krekó-Juhász-Molnár 2011, Bernát-Juhász-Krekó-Molnár 2012), mások a gazdasági válsággal, társadalmi státuszbeli és anyagi helyzettel hozták összefüggésbe a Jobbik felemelkedését (Tóth-Grajczár 2011, Rudas 2010). Mikecz Dániel kutatásai (Mikecz 2013) a kínálati oldalra, azon belül is a szubkultúrális magyarázatra épülnek, Bíró Nagy Andrással pedig jómagam is megvizsgáltuk a Jobbik történetét, pályáivét (Bíró Nagy – Róna 2011). Az eddigi leszélesebb empirikus bázison Kovács András (2013) tanulmányozta a Jobbik szavazótáborát.

III. Az értekezés eredményei¹

A disszertáció fő célja az, hogy magyarázatokat keressen a Jobbik felemelkedésére, rámutasson azokra az okokra, amelyek a párt sikeréhez vezettek. Ehhez azonban először el kell helyezni – és nevezni – a pártot az európai radikális-szélsőjobboldali pártcsaládban. Felfogásom szerint az etnocentrizmus talaján álló pártok egy pártcsaládnak tekinthetők: a bevándorlóellenesség, az euroszeptizmus és az elitellenesség is ebből vezethető le. Fontos választóvonal azonban, hogy rendszerellenesek-e pártcsalád tagjai, ami két kérdést jelent: nézeteik összeegyeztethetőek-e a demokráciával és a rendszer fenntartásában vagy megdöntésében érdekeltek-e? Utóbbira általában nem lehet választ adni addig, ameddig kormányra nem kerültek, előbbi alapján viszont a Jobbikot rendszerellenes – tehát szélsőjobboldali – pártnak sorolom be. A pártnak és elnökének nézetei, történelmi példaképei nem egyeztethetőek össze a demokráciával, a Gárda utódszervezeteinek fenntartásával pedig tudatosan konfrontálódik a jelenlegi rendszerrel a Jobbik. A párt nyilatkozatai között nagy gyakorisággal és súllyal szerepelnek

¹ A tézisgyűjteményben terjedelmi okok miatt természetesen csak a megállapítások sommás változatai, és az elemzés néhány kiemelt mozzanatai találhatóak. A teljesebb megértéshez azonban elengedhetetlen a disszertáció teljes szövegének elolvasása.

cigányellenes és antiszemita kijelentések, a többi etnikumhoz képest láthatóan máshogy viszonyulnak ehhez a kettőhöz. Az általánosító, negatív előítéletességük több annál, mint amit a radikális pártok bevándorlás korlátozásában képviselni szoktak Nyugaton. Ugyanakkor ennél a választóvonalnál is nagyobb az, ami a neonáciktól megkülönbözteti a radikális-szélsőjobboldali pártcsalád tagjait, így a Jobbikot is. A neonáci pártok szintén etnocentristák, ám erőszakosak és rasszisták: ez utóbbi fogalom nemcsak előítéletet jelent, hanem etnikai alapú diszkriminációt is, ami viszont a szélsőjobboldaliakra nem jellemző.

Az elnevezéssel és tipologizálással foglalkozó fejezet után négy különböző elméleti keretben mutattam be a dolgozatban az oksági mechanizmusokat, melyek megmagyarázzák a Jobbik felemelkedését. Bárminemű részletes kutatás nélkül is tudni lehetett, hogy a keresleti-, kínálati-, és a média-megközelítésben is sok igazság van, mint ahogy a generációs magyarázat is nélkülözhetetlen. Az írással azt kívántam elérni, hogy az egyes elmélet-csoportokon belüli magyarázatok jobban kikristályosodjanak, a korábinál szélesebb empirikus alapokon nyugodjanak, és azt is szeretném bemutatni, hogy magyarázóerő szerint milyen hierarchia van a különböző megközelítések között,

melyik milyen mértékben járult hozzá a Jobbik felfutásához, illetve egymással hogyan kapcsolódtak össze ezek a folyamatok. Az eredmények tehát a következők.

1. A prezentált kérdőíves adatokból egyértelműen kiderült, hogy az etnocentrizmus minden vetülete jellemező a Jobbik táborára. A párt híveinek nagy része maga is a „nemzeti elkötelezettségét” jelöli meg elsődleges motivációként, a párt programjától kezdve minden kijelentése erre a gondolatra vezethető vissza: „Magyarország a magyaroké”. Ez a jelszó minden európai radikális-szélsőjobboldali párt identitásának az alapköve. Ebből következik sok minden, így az idegenellenesség is. Az unalomig ismert „cigányellenesség vezetett a Jobbik megerősödéséhez” állítást azonban több szempontból is igyekeztem meghaladni.

Először is a Jobbik-szavazók előítéletessége nemcsak abból a szempontból szelektív, hogy sokkal inkább a cigányokra és a zsidókra irányul, mint más kisebbségekre. Szelektív azért is, mert a fejükben több szituatív megfontolás is létezik ezzel a két entikummal kapcsolatban: a zsidókhoz negatív ideológiai képzeteket, összeesküvés-elméleteket kötnek, ám ezek felszínre kerülése a körülményektől függ, sőt, bizonyos

helyzetekben pozitív társítások is jelen lehetnek (gazdag, okos zsidók). A cigányellenesség azért dominánsabb és határozottabb, mert a cigányság kapcsán egymást erősíti a negatív általános prediszpozíció és a szintén negatív konkrét-praktikus megfontolás (lopnak, erőszakosak, stb.). Ugyanakkor nagyon fontos tanulsága az adatoknak, hogy a szélsőjobboldal legerősebben nem is a cigányellenesség mértékében, hanem az ügy kiemelkedésében különbözik a többi szavazótól: a jobbkiosok sokkal fontosabbnak tartják ezt a problémát, mint bármely más párt hívei. Hasonlóan ehhez: a jobbkiosoknak nincs lényegesen nagyobb arányban rossz tapasztalatuk a cigányokkal kapcsolatban – a különbség abban van, hogy az ő életüket, környezetüket az esetleges rossz tapasztalat jobban befolyásolta, és ezért a gondolkodásukra is nagyobb hatással volt.

2. A keresleti tényezők közül ennél talán szerényebb, ám így is nagyon jelentős szerepe van az elitellenességnek (a többváltozós elemzések tanulsága szerint). Ebben is az európai tendenciát követi a Jobbik, mindegyik „testvérpártjához” hasonlóan ő is sokat merít a regnáló elitből való kiábrándulásból. Ez az ifjúságkutatás szerint viszont nemcsak elitellenességet, hanem sokaknál rendszerellenességet is

jelent: a Jobbik ifjú szavazóinak többsége nemcsak a demokrácia működésében, hanem magában a rendszerben is csalódott.

3. Ennél gyengébb magyarázóerőt tulajdonítok a szakirodalomban legnépszerűbb, legtöbbet vizsgált elméletnek, mely a gazdasági-modernizációs válságra vezet vissza a radikalizmus térhódítását. Az általam bemutatott frissebb kutatások már európai szinten is cáfolták a jövedelmi-vagyoni helyzet és a munkakörülmények, illetve a szélsőjobboldali preferencia közötti lineáris összefüggést, a Jobbik közönségének anyagi pozíciója pedig európai összevetésben kifejezetten jónak számít. A többváltozós elemzésekben rendre a legritkábban szignifikáns, leggyengébb változók voltak az anyagi deprivációt jelző változók, a nyitott kérdésre is nagyon kevesen említették, hogy ilyen motivációból szavaznak a Jobbikra. Ebben a megközelítésben ráadásul értelmezhetetlen a párt fiatalok közötti kiugró támogatottsága.

A nyugati szakirodalom ezt a hipotézist már nem is így méri: újabban azt feltételezik, hogy valamiféle veszteségérzet – vagy fenyegetettség – járul hozzá a radikalizálódáshoz, de ez csak kis részben anyagi. A bűnözés miatti frusztráció mellett –

a Fromm-tól származó elméletre alapozva – elsősorban az identitásbeli veszteség, a társadalmi önbecsülés hiánya és a bizonytalanság azok a fogalmak, amelyek pontosabban írják le a mechanizmust. Ha a társadalmi választóvonal nem státusz szerint, hanem etnikumok szerint húzódik, az helyreállíthatja a lecsúszott radikálisok magabiztosságát, énképét (a radikálisoknak csak egy részéről van szó), és bűnbakot is találhatnak. Ezt az általam használt adatok segítségével nem lehet kellő alapossággal tesztelni, mindenesetre valamivel több esélyt látok ennek az igazolására, mint az eredeti hipotézisére: az ifjúságkutatásban a jobbkios fiatalok bizonytalanok-pesszimisták voltak a jövőjükkel kapcsolatban, ugyanakkor az anyagi pozíciójuk nem volt szignifikánsan rosszabb.

4. A kínálati oldalra rátérve még nehezebbé válik az összehasonlítás. Az nyilvánvaló, hogy a kínálati és keresleti megközelítés egymás kiegészítői: hiába van bármilyen politikára is társadalmi igény, ha nincs olyan párt, amely ezt ügyesen ki is tudja használni. Ugyanakkor az is igaz, hogy a legbriliánsabban manőverező pártvezetés se tud semmilyen sikert elérni, ha egyszerűen nincs kereslet arra, amit képviselnek.

A kínálati részen belül a politikai konstellációnak volt

rendkívül erős szerepe a Jobbik megerősödésében: noha a rendszer-adottságok kedvezőtlenek voltak a párt számára (magas választási küszöb, hozzáférés hiánya a mainstream médiához és az állami forrásokhoz), ám a politikai elitel kapcsolatos elégedetlenség rekordmértékű volt 2009-ben. Korábban létezett releváns szélsőjobboldali párt, ami viszont 2006 után már romokban hevert: ez, és a rendkívül virulens szubkultúra biztosította a szellemi muníció és az emberanyag jelentős részét, anélkül, hogy megosztotta volna a szavazókat két jelenkori rivális között. Ehhez képest a párt szervezeti felépítése és vezetése másodlagos fontossággal bír – amivel a párt a saját részéről leginkább hozzájárult a sikerhez, az a lelkes aktivisták sokasága. A már 2009-ben is többezres aktív tagság nélkül a Jobbik sose tudott volna ennyi emberhez eljutni és személyesen meggyőzni. Végül a karizmatikus Vona mellett az akkor nála sokkal ismertebb Morvai Krisztina és főleg a Magyar Gárda volt a párt két leghatékonyabb fegyvere: ezekkel tudta magára irányítani a média – és ezen keresztül a választóközönség – figyelmét (kisebb mértékben megtámogatva a politikai riválisok kontraproduktív ellenkampányával). Ebből látható az is, hogy a kínálati elemek a médiával is éppúgy összekapcsolódnak, mint a kereslettel.

Az önálló magyarázóerő értékelése számok híján még önkényesebb lehet csak, mint az előbb volt: összességében közepesen erősnek érzem. A Gárda és a kiépített szervezeti erő, illetve a kedvező politikai konstelláció voltak azok, amiket a leginkább nélkülözhetetlennek érzek a Jobbik sikerének magyarázatában.

5. A média jelentőségét mindenekelőtt az idődimenzió értékeli fel: ha ilyen rövid idő alatt ekkorát emelkedik egy párt támogatottsága, azt csak aktív médiajelenléttel érheti el (Ellinas 2010). A romákkal szemben évtizedek óta létező ellenszenv, illetve a Jobbik cigányellenes retorikája és a Magyar Gárda még együtt se eredményezett volna semmilyen előrelépést a pártnak, ha az ügy nem kerül napirendre, a Jobbik pedig a médiába 2009 elején. Az ezzel foglalkozó fejezetben részletesen bemutattam, hogy az időszak konkrét fejleményeinél milyen szoros összefüggés volt a médiajelenlét és a közvélemény napirend-érzékelése között. Márpedig a napirend észlelése már a legközelebbi lépcsőfok a pártpreferencia felé. Ami ezt még erőteljesen befolyásolja, az a tálalás, ám az adatok azt támasztották alá, hogy a Jobbik számára negatív tálalás sem volt hátrányos, mivel a párt az alternatív médiacsatornáin el tudta juttatni üzeneteit és érveit a

választóihoz. A fő médiacsatornákon és az ellenkultúra website-jain, különösen a kuruc.info-n való megjelenés tehát óriási lökést adott a Jobbiknak. Ezt számszerűsíteni ismét nem lehet, azonban a 2009-es sikerben egyértelműen a legerősebb változónak becsülöm. Mivel a 2009-es EP-választási eredmény a párt későbbi eredményeit is nagyban meghatározta, ezért átfogóan is erős magyarázatnak tartom a média-megközelítést.

6. Kapcsolódik a kereslet-kínálati elméleti kerethez a fiatalok közötti kiugró népszerűség vizsgálata, én mégis önálló magyarázatnak tekintetem. Az egyetemistákat és főiskolásokat reprezentáló adatbázison a mintaátlagnál nagyobb arányban voltak cigányellenes és elitellenes válaszadók a jobbikosok között, sőt a demokrácia, mint politikai rendszer elutasítása is gyakoribb volt körükben. Ugyanakkor a legerősebb esélyhányadost a szubkulturális hovatartozás és az ehhez kapcsolódó válaszadók jelentették. Önmagában persze nem meglepő, hogy a kuruc.info olvasása, a nemzeti rock hallgatása vagy a Magyar Sziget látogatása szélsőjobboldali szavazathoz vezet, ám a kvalitatív interjúk tanulságai is egy újfajta értelmezési lehetőséget kínáltak.

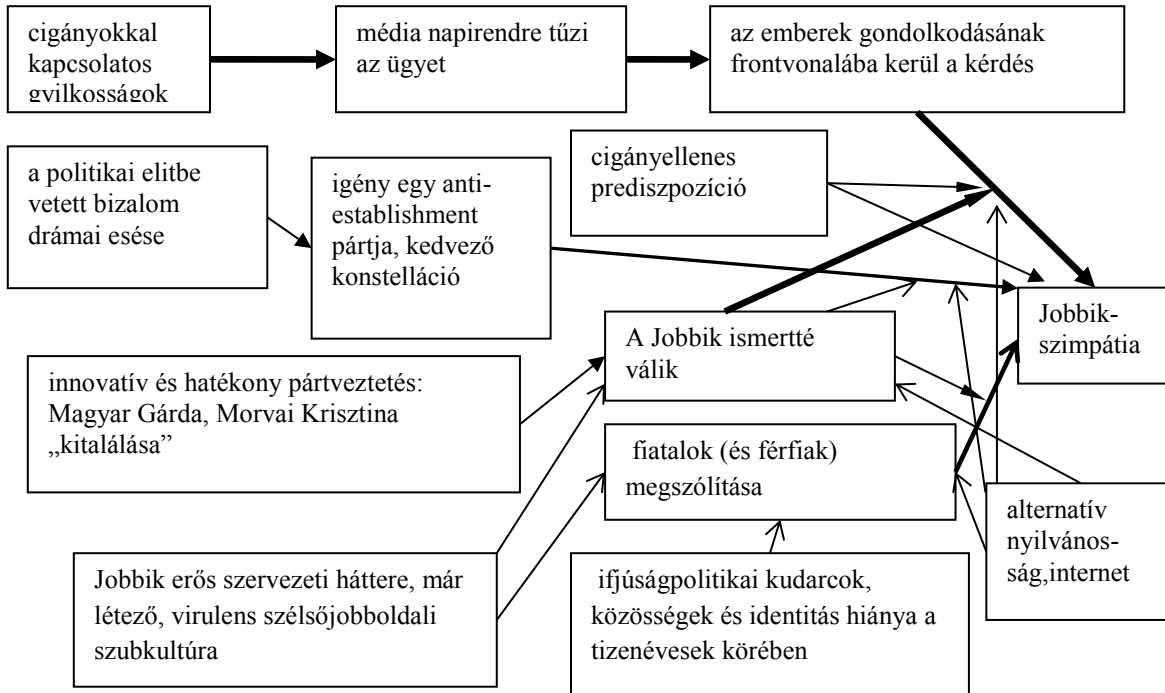
Eszerint nagyon sok fiatal nem ideológiai azonosságból

csatlakozik a Jobbikhoz – ez nehéz is lenne inkonzisztens, kiforratlan értékpreferenciákkal (például liberális, radikális, rendpárti, tekintélyelvű és előítéletes értékek gyakori egyidejű jelenléte). Egyszerűen azért teszik ezt meg, mert szükségük van egy identitást-világértelmezést kínáló közösségre - és ilyenből csak egy akad a környékükön: a Jobbik. A Jobbik nem egyszerűen a fiatalok között, hanem – a Medián adatai szerint is – elsősorban a 22 év alatti választók között örvend kiemelkedő támogatottságnak: ennek elemzésem szerint egyik fő oka az, hogy a legifjabbaknak van a legtöbb szabad energiájuk: sokkal kisebb arányban élnek párkapcsolatban, kisebb arányban dolgoznak és tagjai bármilyen civil szervezetnek. Ez persze minden fiatalra igaz, de az adatok szerint a jobbikosokra fokozottabb mértékben, mint a más pártra szavazó ugyanannyi idős társaikra. A kereslet pedig összekapcsolódik a kínálattal: a tenniakaró fiatal emberek számára pedig (főként Kelet-Magyarországon) nem kínálkozik sok alternatíva az alig létező baloldal és sokuk számára „lejáró lemeznek” számító Fidesz mellett. A Jobbik rengeteg erőfeszítést tesz a megszólításuk érdekében: táborok, szakmai rendezvények, tüntetések és lazább kulturális programok sokaságát szervezi, melyben ráadásul nagy segítségére vannak

a „nemzeti rock” zenekarok és a szélsőjobboldali szubkultúra más elemei (például harcművészeti és hagyományőrző szervezetek). Ez a megközelítés magyarázza meg a legnagyobb mértékben, hogy miért szimpatikus a Jobbik sok fiatal számára, az alacsony átlagéletkor pedig a szélsőjobboldali párt közönségének legkarakteresebb jellemzője. Így ezt a magyarázatot erősen értékelném.

Az értékelésnek azonban van még egy szempontja: a magyarázat oksági láncban elfoglalt helye. Lehetséges ugyanis, hogy egy mégoly erősnek talált magyarázat mögött is meghúzódik egy másik – nem feltétlenül ugyanolyan erős – jelenség. Eddig az erősséget statisztikai értelemben használtam, ám az együttjárás nagysága mellett ezt a második szempontot is meg kell vizsgálni. Az ábra nyelvére lefordítva: eddig a nyilak erősségét próbáltam kifejezni, most viszont az oksági viszonyokat kibogozva a nyilak elhelyezése következik.

1. ábra. A Jobbik megerősödésének okai

Először is azt hangsúlyoznám, hogy az ábra – amennyiben a valóságot kívánja tükrözni – végtelen. Minden ok egyben okozat is: külön disszertációt lehetne írni a politikai elitbe vetett bizalom visszaesése mögött meghúzódó tényezőkről, kiemelve például a 2006 őszi eseményeket, amelyek a Jobbik identitásában – és Vona beszédeiben – a mai napig meghatározó szerepet töltenek be. Másodszor azt is vegyük észre, hogy az okok jó része nem közvetlen, hanem közvetett: a párt ismertté válása és internetes térhódítása önmagában nem eredményezett volna szimpátiát a szélsőjobboldali párttal: azért vezetett mégis ahhoz, mert a Jobbik az embereket érdeklő, mindennapjait is befolyásoló témában jelent meg, olyan állásponttal és beszédmóddal, amire a társadalom jelentős részének igénye volt.

Az ábrából jól látszik, hogy a legmélyebb okok (amelyektől indulnak a nyilak) a cigányellenesség és az arra a figyelmet felhívó cigányok által, illetve ellenük elkövetett gyilkosságok, a politikai elitbe vetett bizalom csökkenése, illetve kínálati tényezők voltak, a párt négy értékes erőforrása: a Magyar Gárda, Morvai Krisztina, a szélsőjobboldali szubkultúra és az internet. Ezek segítségével tudott egyáltalán eljutni az emberekhez a Jobbik – személyesen vagy a médián keresztül.

Egy mondatban összefoglalva (és leegyszerűsítve) az egészet:

rengeteg tényező járult hozzá a Jobbik felemelkedéséhez, ezek közül a gyengébb magyarázatnak ítélt tényezők is szükségesek voltak, ám én két kulcsmomentumot látok – a cigányellenességet politikai akarattá átformáló 2009-es médianapirendet és a fiatalok bevonását lehetővé tévő szubkultúrát.

Érdemes megkülönböztetni a 2009 után helyzetet, amikor a párt már kevésbé függött a cigánykérdéstől. Ellinas (2010) nyomán tudjuk, hogy a hirtelen felfutás után a támogatottság megőrzéséhez elsősorban erős szervezeti háttér és társadalmi beágyazottság, illetve a hívekhez eljuttatott ideológiai muníció sokfélesége szükséges. A pártválasztást hosszútávon meghatározó tényezők a Jobbik esetében jelenleg adottak: a pártszervezet már a felfutási szakaszban is erős volt, a 2009-es siker után pedig még tovább fejlődött. Az ideológiai mondanivaló sokfélesége azért szükséges, hogy ne csak a cigányság és közbiztonság kérdésének napirendi jelenlététől függjön a Jobbik népszerűsége. A Jobbik tematizálási kísérleteinél bemutattam, hogy az elitellenesség („politikusbűnözés”), antikommunizmus, devizahitelezés, földkérdés, globalizáció- és nyugatellenesség témaköröket is hasonló elánnal képviselte a párt, jól alkalmazkodva az aktuális politikai napirendhez. A Jobbik által kínált ideológia egy komplex világtérkép, ami a közönsége minden problémájára

kézzelfogható választ és bűnbakot nevez meg.

A párt kormányzati szakpolitikára gyakorolt hatásának negatív és pozitív következményei is lehetnek a jövőbeli támogatottságára nézve. Természetesen fennáll a veszélye annak, hogy a Fidesz a Jobbik témáit (EU-ellenesség, szabadságharc, rendpárti törvényhozás) tematizálva magához vonzza a radikális szavazók jó részét; ugyanakkor annak is van realitása, hogy ezzel csak népszerűbbé teszi a Jobbik gondolatait, ám lényegében érintetlenül hagyja a radikális közönséget. A Jobbik ráadásul legitimebb szereplőnek tűnhet így fel, és joggal állíthatja azt, hogy van értelme rá szavazni, mert ha kormányra egyelőre nem is tud kerülni, mégis jelentős befolyása van a központi döntéshozatalra.

A Jobbik sikerének van egy tágabb olvasata is, erre utal írásom címe. A Jobbik-jelenség nemcsak a párt konkrét eredményeit jelenti – azt a kérdést is felveti, hogyan érhet el ilyen áttörést egy új erő egy erősen intézményesedett politikai rendszerben, hogyan nőhet 15% fölé a szélsőjobb ott, ahol a rendszerváltás óta megközelítőleg sem volt ekkora támogatottsága, és, végül, mi kell az ilyen kritikus választáshoz, mint a 2010-eshez, ahhoz, hogy gyökeresen megváltozzon a pártrendszer? Ezek a kérdések már

túlmutatnak a dolgozatom keretein, de talán érdemes elgondolkozni rajtuk. A nemzetközi szakirodalomhoz képest szerintem mindenképpen újszerű megközelítésnek számít, hogy egy középpárt sikerét szubkulturális alapon (is) értelmeztük. Természetesen a szokásos kereslet-kínálat modell és a média-elméletek segítségével is sokat meg lehet magyarázni a Jobbik felemelkedésének okaiból, sőt a fiatalok közötti népszerűségnek is vannak keresleti és kínálati, illetve médiával összefüggő okai, ám mégis van valamennyi specialitása a magyar (és az azzal analógnak tűnő osztrák) esetnek. A tizen- és huszonéves generáció szocializációja, illetve az életszakasza (ismét csak klasszikus inlgehart-i fogalmak) egyszerűen predesztinálta a magyar fiatalságot arra, hogy egy korábbiaktól gyökeresen eltérő pártot válasszon. Minimális ideológiai azonosság – vagy akár tudatosság – mellett, pusztán habituális és stílusbeli elemekkel, illetve egy alternatív közösség és identitás felkínálásával egészen más helyzetű fiatalokat is meg lehet szólítani. Ebben a megközelítésben a Jobbik mellett az LMP térhódítása is könnyebben értelmezhető: a fiatalokhoz igazított beszédmód, megjelenési formák, programok, frissesség, bizonyos térségekben szinte kizárólagos jelenlét elégséges lehet számos olyan tizenéves szimpátiájának elnyerésére is, aki kiforratlan nézeteivel akár

egészen más politikai családban is találhatta volna magát, ha mások szólnak hozzá először.

Valamennyire mégis törvényszerű volt, hogy a Fidesz és az MSZP az ifjúságnak csak egyre kisebb részéhez tud utat találni. Természetesen ez európai jelenségnek is számít: a hagyományos pártokkal szemben az új szavazók kritikussabbak, az alternatív-új mozgalmak felé viszont nyitottabbak. Az is általános szabálynak tűnik, hogy egy megcsontosodott, „mesterségesen” (állami szabályozással, a választók akarata ellenében) beszűkített pártrendszer évtizedes (látszólagos) nyugvópontjából könnyen jöhet egy „robbanás”. Új párt iránt már régóta vágyakozott a választóközönség, sőt, már 2006 előtt is folyamatosan csökkent minden politikusnak és intézménynek a bizalmi indexe. A 2006 őszi események csak felgyorsították ezt a folyamatot. Csak azért nem lépett színre korábban is új erő, mert a médiához és az állami forrásokhoz való hozzáférés korlátozott volt, illetve a választási rendszer is diszkriminálta a kis pártokat. Ezzel azonban olyan szintre gyülemlett fel az elégedetlenség, amit még a Jobbiknál sokkal rosszabbul szervezett és gyengébben beágyazott LMP is ki tudott használni. Ez azonban ismét azt mutatja, hogy más „forradalmi” párt is elérhetett volna hasonló sikert, nem a társadalom jobbra tolódó politikai preferenciáiból következett a

Jobbik áttörése. A párt az előbb felsorolt tényezők számára szerencsés együttállásának köszönheti a sikerét. A Jobbik-jelenség talán azt is mutatja számunkra, hogy a politikai konstelláció szinte mindig rengeteg lehetőséget tartogat régi és új szereplők számára is, ám nagyon ritka, hogy valamely politikai alakulat ilyen jó ütemben és ilyen kedvező körülmények között, ilyen hatékony módon ki is tudja használni azt.

IV. Főbb hivatkozások

Alonso, S. – Claro da Fonseca, S. (2012): Immigration, left and right. *Party Politics*, 18 (6), 865-884. DOI: 10.1177/1354068810393265

Art, David (2007): Reacting to the Radical Right: Lessons from Germany and Austria. *Party Politics*, 13 (3), 331-349. DOI: 10.1177/1354068807075939

Art, David (2008): The Organizational Origins of the Contemporary Radical Right: The Case of Belgium. *Comparative Politics*, 40 (4), 421-440. DOI: 10.5129/001041508X12911362383318

Art, David (2011): Inside the Radical Right: The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe. Cambridge University Press, Cambridge. DOI: 10.1017/S0022381612000278

Arzheimer, K. (2009): Contextual Factors and the Extreme Right Vote in Western Europe, 1980-2002. *American Journal of Political Science*, 53 (2), 259-275. DOI: 10.1111/j.1540-5907.2009.00369.x

Bélanger, E. - K. Aarts (2006): Explaining the rise of the LPF: Issues, discontent, and the 2002 Dutch elections. *Acta Politica*: 4–20. DOI: 10.1057/palgrave.ap.5500135

Bernát Anikó, Juhász Attila, Krekó Péter, Molnár Csaba (2013): A radikalizmus és cigányellenesség gyökerei a szélsőjobboldal szimpatizánsai körében. In: Kolosi Tamás and Tóth István György (szerk.): Társadalmi riport 2012. Budapest: TÁRKI: 355–376

Bíró Nagy András – Róna Dániel (2011): Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a Parlamentbe, 2003-2010. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus*, Századvég, Budapest. 242-283.

Bornschieer S. (2010): *Cleavage Politics and the Populist Right. The New Cultural Conflict in Western Europe*. Temple University Press, Philadelphia. DOI: 10.1002/j.1538-165X.2011.tb02126.x

Capoccia, Giovanni (2002): Anti-System Parties: A Conceptual Reassessment. *Journal of Theoretical Politics*, 14 (1), 9-35. DOI: 10.1177/095169280201400103

De Lange, S. L. (2007). ‘A New Winning Formula? The Programmatic Appeal of the Radical Right’, *Party Politics*, 13:4, 411–35. DOI: 10.1177/1354068807075943

Ellinas, Antonis A. (2009). Chaotic but Popular? Extreme-Right

Organisation and Performance in the Age of Media Communication, *Journal of Contemporary European Studies*, 17:2, 209–21 DOI: 10.1080/14782800903108650

Ellinas, Antonis A. (2010): *The Media and the Far Right in Western Europe: Playing the Nationalist Card*. Cambridge University Press, New York. DOI: 10.1080/08838151.2011.619384

Enyedi Zsolt (2006): A befagyott felszín és ami alatta van. A 2006-os választás és a magyar pártrendszer. In: Karácsony Gergely (szerk.): *Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok*, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest. 205–228.

Fennema, Meindert (1997): Some Conceptual Issues and Problems in the Comparison of Anti-immigrant Parties in Western Europe. *Party Politics*, 3 (3), 473-492. DOI: 10.1177/1354068897003004002

Filippov Gábor (2011): A név kötelez. *Politikatudományi Szemle* 20 (3), 133–154

Fromm, E. (2002): *Menekülés a szabadság elől*. Napvilág Kiadó, Budapest.

Grajczár István – Tóth András (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest. 57-92.

Jeskó Jozsef–Bakó Judit–Tóth Zoltán: Jobbik: Egy net-network

párt természetrajza. A radikális jobboldal webes hálózatai
Politikatudományi Szemle XXI/1. 81–104. pp.

Ivarsflaten, Elisabeth (2008): What Unites Right-Wing Populists in Western Europe? Re-Examining Grievance Mobilization Models in Seven Successful Cases. *Comparative Political Studies* 41 (1), 3–23. DOI: 10.1177/0010414006294168

Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, 19 (1), 31-66.

Kitschelt, Herbert – McGann, Anthony J. (1995): *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. University of Michigan Press, Ann Arbor.

Kovács András (2013): The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik party in Hungary. In: Wodak R. – Khosravi Nik, M. – Mral, B. (szerk.): *Right-Wing Populism in Europe. Politics and Discourse*, Bloomsbury, London. pp. 223-235.

Krekó Péter – Juhász Attila – Molnár Csaba (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 20 (2), 53–79.

Lubbers, M. – Mérove, G. – Scheepers, P. (2002): Extreme Right Wing Voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41 (3), 345-78. DOI: 10.1111/1475-6765.00015

Mikecz Dániel (2013): Új pártok, változó mozgalmak. A radikális jobboldali és az alternatív mozgalmak pártosodása. in: Körösi András, Boda Zsolt (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: MTA TK PTI, Új Mandátum

Minkenberg, M. – Pytlas, B. (2013): The Radical Right in Central and Eastern Europe: Class Politics in Classless Society? In: Rydgren, J. (eds): *Class Politics and the Radical Right*. Oxon:Routledge.

Mudde, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, Cambridge. DOI: 10.1017/CBO9780511492037

Mudde, C. (2012): Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what? *European Journal of Political Research* 52 (1), 1–19. DOI: 10.1111/j.1475-6765.2012.02065.x

Norris, Pippa (2005): *Radical Right: Voters and Parties in Electoral Market*. Cambridge University Press, Cambridge.

Róna Dániel – Sörös Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók. Radikalizmus, posztamterializmus, apátia a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere, Szeged. 113-157. <http://aktivfiatalok.hu/wp-content/uploads/2013/06/Racionaliasn-lazado-hallgatok--BCE-Belvedere.pdf>

Rudas Tamás (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In: Kolosi Tamás - Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2010*. Társi, Budapest.

Schain, Martin A. (2006): The Extreme-Right and Immigration Policy-Making: Measuring Direct and Indirect Effects. *West European Politics*, 29 (2), 270 – 289. DOI: 10.1080/01402380500512619

Tóth András – Grajczjár István (2009): Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi-gazdasági átalakulások, vagy válságok idején? *Politikatudományi Szemle* 18 (3), 1-21.

Van Spanje, Joost – Van Der Brug, Wouter (2007): The Party as Pariah: The Exclusion of Anti-Immigration Parties and its Effect on their Ideological Positions. *West European Politics*, 30 (5), 1022 – 1040. DOI: 10.1080/01402380701617431

V. A szerző saját, témakörrel kapcsolatos publikációi

Angol nyelvű publikációk:

Bíró Nagy András – Róna Dániel (2013): Rational Radicalism. Jobbik's Road to the Hungarian Parliament. In: Meseznikov, Grigorij – Gyárfásóva, Olga – Butorova, Zora (szerk.): *Alternative Politics? The Rise of New Parties in Central Europe*, 149 – 185. Institute for Public Affairs, Bratislava.

Szabó Andrea – Keil András – Oross Dániel – Róna Dániel (2013): *Political Orientations, Values and Activities of Hungarian University and College Students*. Active Youth in Hungary Research Group. Publisher: Heinrich Böll Stiftung: Prague.

Karácsony Gergely – Róna Dániel (2011): The Secret of Jobbik (Hungarian Extreme Right Party). *Journal of East-European and Asian Studies*, vol 2, no 1, February 2011. pp 61-92.

Magyar nyelvű könyvfejezet:

Róna Dániel – Reich Jenő (2013): „Nemzetiek”, cigányokkal szemben rendpártiak, demokráciából kiábrándultak, első generációs értelmiségiek, közösségre vágnak. A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2013. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében II.* pp 151-172. Szeged: Belvedere.

Róna Dániel – Sörös Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok körében? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* pp. 113-157. Szeged: Belvedere.

Bíró Nagy András – Dúró József – Hajdú András – Róna Dániel (2011): Nemzet és radikalizmus (bevezető tanulmány). In Láncki

András (szerk.) *Nemzet és radikalizmus*. pp. 7-34. Budapest: Századvég.

Bíró Nagy András – Róna Dániel (2011): Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003-2010. In Lánczi András (szerk.) *Nemzet és radikalizmus*. pp. 242-283. Budapest: Századvég.

Folyóiratcikk:

Róna Dániel – Sós Ildikó (2011): A témodellen túl. Másodlagos preferenciák a 2010-es országgyűlési választáson. In *Politikatudományi Szemle* 2011/4, 22. szám 113–140. pp.

Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. In *Politikatudományi Szemle* 19. szám, pp. 94–123.

Róna Dániel (2008): A törésvonal fogalma a politikatudományban. In *Politikatudományi Szemle*, 17. szám, pp. 121-144